

GOŁUCHOWSKI Józef (Wojciech) — filozof, ur. 11 (14) IV 1797 w Łączkach Kucharskich k. Rzeszowa, zm. 22 XI 1858 w Garbaczu k. Ostrowca Świętokrzyskiego.

Uczył się u benedyktynów w Tyńcu i na Theresianische Adelsakademie w Wiedniu, od 1817 studiował prawo na UW. W latach 1821–1822 przebywał w Niemczech, gdzie zaprzyjaźnił się z F. W. J. Schellingiem, pod którego wpływem kształtował swe poglądy filozoficzne; jemu dedykował główne swe dzieło, zawierające istotę poglądów filozoficznych G.: *Die Philosophie in ihrem Verhältnisse zum Leben ganzer Völker und einzelner Menschen* (Erl 1822; *Filozofia i życie*, Wwa 1903), które sam Schelling ocenił przychylnie. G. zmodyfikował je później w dziele *Dumania nad najwyższymi zagadnieniami człowieka*, [...] (I–II, Wl 1861). W 1823 G. objął katedrę filozofii na uniwersytecie w Wilnie, ale utracił ją już w 1824 wskutek zaniepokojenia władz ros. popularnością jego wykładów. W latach 1824–1825 był członkiem korespondentem Tow. Przyjaciół Nauk. W czasie powstania listopadowego jako dyrektor Komisji Oświecenia propagował model wychowania narodowo-religijnego, za co został w 1835 uwięziony w cytadeli w Warszawie. Krytykując, pod wpływem wydarzeń z 1846, ideę rewolucji, wskazywał drogę umiarkowanych reform społecznych, opartych na odnowie moralnej człowieka i narodu. Wyrazem tych poglądów były m.in. prace: *O chłopach* (L 1847); *Kwestia włościańska w Polsce* (L 1849); *Rozbiór kwestii włościańskiej w Polsce i w Rosji w r. 1850* (Pz 1851).

Zadaniem filozofii jest — wg G. — pomaganie ludziom w przeżywaniu świata jako harmonijnej całości, przesiąkniętej pierwiastkiem Boskim. Wszechświat, ludzkość, społeczeństwo pojmował G. jako żywy organizm, zjednoczony miłością, będącą podstawową — ontologiczną i logiczną kategorią. G. doszedł do tej kategorii, przyjmując za oczywisty fakt istnienie woli jako potęgi twórczej, stanowiącej istotę człowieka. Zależna od niej jest myśl, w której spleta się sfera logiczna ze sferą natury. G. wyodrębnił w ten sposób 3 stopnie doskonałości bytu — wolę, myśl i naturę. Myśl wyczerpuje się w poznaniu teoretycznym otoczenia ludzkiego i pomaga woli w tworzeniu czegoś nowego, jednak to wola jest potęgą twórczą, źródłem i siłą ducha osobowego. Stwierdzając, na drodze filozoficznych analiz, istnienie osobowego Boga, przyznał Mu wolę absolutną, powołującą wszystko do istnienia. Człowiek ma natomiast wolę ograniczoną, która stanowi w nim jednak „światło boskości”, moc twórczą, wyróżniającą go od wszystkich bytów stworzonych i zapewniającą osobową nieśmiertelność.

W poznaniu zasadniczą rolę przypisywał G. intuicji rozumianej jako bezpośredni ogląd świata, angażujący równocześnie rozum, uczucie i wolę. Zwalczając mechanycyzm, determinizm, materializm, panteizm (również w ujęciu Schellinga) oraz skrajny racjonalizm (zwł. B. Spinozy i G. W. F. Hegla). Podkreślając konieczność związania filozofii z wiarą katolicką, wykazywał zarazem ich odrębność i nie przedkładał jednej nad drugą; w pierwszej widział aktywne poszukiwania Boga osobowego, w drugiej — Jego kontemplację w życiu codziennym, co wnosi życie moralne poszczególnych osób, rodzin i społeczeństw na wyższy poziom.

G. był jednym z pierwszych (wraz z J. K. Szaniawskim) romantyków w filozofii pol., który usiłował przezwyciężyć tradycję oświeceniowego racjonalizmu i wprowadzić do Polski nowy styl uprawiania filozofii, nawiązujący do wzorów

niem. Próba ta antycypowała późniejsze programy „filozofii narodowej”, a także postulat godzenia filozofii z religią.

Bibliografia: F. Gabryl, *Polska filozofia religijna w wieku XIX*, Wwa 1914, II 21–71; S. Harassek, *Józef G. Zarys życia i filozofii*, Kr 1924; S. Burchardt, *Józef G. — William James*, Wl 1929; F. Koneczny, *Uwaga o Józefie G.*, Wl 1929; T. Jachimowski, *Dokumenty w sprawie pozbawienia katedry filozofii Józefa G. w Uniwersytecie Wileńskim*, Kr 1933; B. J. Gawecki, PSB VIII 262–264; NKorbut VII 397–402 (bibliogr.); O. Warszawski, EF III 1175–1176; J. Szacki, FPS 96–99; Z. Miedziński, *Koncepcja osobowości w filozofii Józefa G.*, *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej* 21 (1975), 143–70; S. Jedynak, *Étyka w Polsce. Słownik pisarzy*, Wr 1986, 59–61; E. Wasilewski, *Filozofia ducha narodu Józefa Wojciecha G.*, *Kultura i Edukacja* 7 (1998), z. 4, 57–62; J. Mazurek, *Piewca chrześcijańskiego porządku. 140 lat temu zmarł Józef G.*, TPow 1 (1999), 19.

Marian Ciszewski